

Здобутки архітектора Т. Тальовського, декана Львівської політехніки. Вклад реставраторів у збереження його спадщини

ЛЬОДА Любов Мирославівна

Звідувач відділу наукової реставрації та консервації рідкісних видань ЛННБУ ім. В. Стефаника

e-mail: lloda@i.ua

ДЗЕНДЗЕЛЮК Леся Степанівна

Науковий співробітник ЛННБУ ім. В. Стефаника, старший викладач УАД

Анотація

У статті розглядається творча біографія архітектора Теодора Тальовського, перелічується його мистецький доробок, акцентується увага на праці львівського періоду. Описується реставрація набору рисунків із зображенням проекту костелу в Седлісках.

Ключові слова: *архітектор Тальовський, професор Львівської політехнічної школи, проект костелу в Седлісках, реставрація.*

Abstract

The article "The achievements of the architect T. Talovsky, dean of Lviv Polytechnic. The contribution of restorers to the preservation of his heritage" by L. Dzendzeluyk and L. Loda deals with the creative biography of the architect Theodore Talovsky, lists what its artistic heritage, focuses on his work period in Lviv. The restoration of the set of pictures illustrating the project of the church in Siedliska is described.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

Keywords: *architect Talovsky, professor of Lviv Polytechnic Institute, a project of the church in Syedliski, restoration.*

Найвищою (85-метровою) архітектурною пам'яткою м. Львова є костел Ельжбети¹ (сьогодні це діюча з 1993 р. церква св. Ольги та Єлизавети), побудований у неоготичному стилі на початку ХХ століття. Вважають, що головний задум зведення цього храму полягав у намаганні підкреслити для приїжджих римо-католицьку сутність Львова – заступити вид на греко-католицький собор св. Юра, якщо дивитись на нього зі сторони центрального вокзалу. Будувався храм завдяки старанням єпископа Й. Вільчевського [1, с. 112] на кошти залізничників і тому одна з каплиць носила ім'я св. Губерта – покровителя залізничників. Перший камінь заклав 13 вересня 1903 року австро-угорський цісар під час останнього візиту до Львова. Проектував споруду та керував будівництвом у 1903-1911 рр. професор Львівської політехнічної школи Теодор-Мар'ян Тальовський. Оздобленням займалися скульптори П. Війтович, Л. Жепіховський, Ю. Шостакевич, художник К. Сіхульський [2]. Славився костел одним з найбільших органів роботи польської фірми братів Бернацьких [3, с. 512], встановленим у 1926 р.

---

¹ *Костел названий на честь популярної в народі імператриці Єлизавети (Сісі) Габсбург, дружини імператора Австро-Угорщини Франца Йосипа I, як данина пам'яті після її трагічної загибелі в Трієсті у 1898 році*

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

Теодор Тальовський – автор майже сотні костелів в різних куточках Західної Галичини. Він належить до плеяди зодчих, які результативно працювали як на ниві проектування та будівництва, так і в галузі архітектурної освіти. Народився 23 березня 1857 в Засові (Волинь), помер 1 травня 1910 року у Львові. Освіту здобував у Кракові, Відні (1875–1877) та Львові (1877–1881) [4, с. 1536]. Був учнем Карла Кеніга та Юліана Захаревича, які акцентували увагу на розширеному вивченні історії античної архітектури, Середньовіччя і Ренесансу, що сприяло росту художньої підготовки [5, с. 119]. У 1881–1891 рр. Т. Тальовський – асистент професора рисунку у відділі будівництва Краківської Вищої технічно-промислової школи, а потім професор [6, с. 376]. За свої проекти отримав медаль на Львівській виставці у 1884 році. У 1897 р. Т. Тальовський видав працю про характер зразків своїх проектів костелів. Від 1900 р. він працює у Львівській політехніці. Досі зберігається праця [7, с. 1–8], яка засвідчує початок професорської кар'єри з вересня 1902 р., а у 1906–1908 рр. – декан відділу архітектури цього закладу [4, с. 1536]. Архітектор, професор рисунку і орнаменту, консерватор, член Центральної комісії у Відні у справах мистецтва історичної спадщини, член Колегіуму Вишуканого мистецтва в Кракові і член комітету Реставрації Вавеля у Кракові, викладач у Львівській політехніці «Старохристиянської і середньовічної архітектури», «Рисунку», «Орнаментального рисунку» – такий перелік основних занять Т. Тальовського [8, с. 307 ; 5, с. 119].

Сьогодні маємо чималу спадщину архітектора Т. Тальовського. Полем його діяльності були будівлі різного спрямування: сакральні (костели, каплиці, гробівці, а навіть лампи і лави для костелів); громадські (вілли, палаци у передмістях, замки, «Соколи», лікарні, школи, ратуша, пам'ятник-оссаріум); господарські об'єкти (віадук, електростанція) та інші. Відомий Т. Тальовський і як художник. Його акварель 1894 року зберігається у Національному музеї в Кракові. Разом з Гадомським спроектував пам'ятник А. Міцкевичу. У Львові, окрім костелу св. Єльжбети маємо ще віллу Й. Вангего на вул. Св.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

Софії № 30 (нині вул. І. Франка № 114), побудовану в 1899 р. Близько 70 фотографій робіт творчої спадщини Т. Тальовського містить альбом, який зберігається у ЛННБУ імені В. Стефаніка [9, с. 1–61]. Вагомий доробок архітектор залишив у Польщі, адже поряд з різними будівлями існує цілий квартал Т. Тальовського у Кракові, час будівництва якого припадає на 1887–1897 рр. Географія творчої спадщини архітектора широка. Його проекти втілились під Аустерлітцом (сучасне Славко біля Брно в Чехії), у Бохні, Бялоскурці, Вадовічах Гурних, Вижнянах, Височці (Тернопільщина), Гданську, Гжендзе, Гориньцу, Гродковічах, Жирардові, Загужанах, Зверніку, Казимирі, Каменце Струмілової, Качицях, Києві, Кобилянці, Кракові, Кросценку Вижнем (біля Кросно), Ланьцугі, Ласаках, Лашках, Лашчові (або Лещові), Лібйонжу, Любзіні (або Любліні), Львові, Міхаловіцах, Новому Сьончу, Ньургберзі, Оборях (Волинь), Обфах, Окоцімі, Пшецлаві, на острові Святої Катерини біля Ровігно на південь від Трієсту, Седлісках, Скалаті, Сухій-Бескидській, Тернополі, Тлустім (біля Заліщик), під Хдановіном, у Хжанові, Хожельові, Цяновіцах, Ярославлі [10, с. 84].

Усі будівлі Т. Тальовського наділені архаїзмом, який переносить нас в задуману митцем епоху. Штучно надана старовина його будинків має естетичну завершеність. Як еkleктик, Т. Тальовський найчастіше використовував готичний стиль з нідерландським мініризмом з метою художнього вдосконалення кам'яних брил, найбільшу увагу присвячував наданню фасадам експресійності. За словами Вінцента Лося «він перший зрозумів правдиве завдання наслідування стилів, піднесення тих, історично, мистецько і артистично складених засад, які дозволяли надати творам дивного виражного враження, і аж ніяк не пародіювати» [11, с. 185–187]. Відчувається опрацьованість усіх деталей, які передають властивий характер митця. Будівлі архітектора Т. Тальовського стали прикрасою міст і заслужено принесли славу творцеві.

Аналізуючи твори Т. Тальовського, можна охарактеризувати його, як замкнутого в собі поета і мрійника. Він

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

був своєрідним істориком-аматором, однак неосвіченим, який не вивчав історію глибоко. Одночасно він був поетом, хоча не визнавав цього. Як майже кожен правдивий митець він був безмірно симпатичною людиною, наділений природньою простотою. За описом В. Лося Т. Тальовський справляв враження спокійної людини, хоча був дуже дієвим, зайнятим і підприємливим, адже міг одночасно будувати одразу кілька будинків. Йому вдавалося завдяки таланту притягувати до себе ремісників і пробуджувати в них любов до мистецтва. До будівельників архітектор ставився як до митців і, тим самим, пробуджував в них почуття гармонії і краси. Цим він сам собі незмірно полегшував завдання, адже без такого відношення він не міг би закінчити будинку так, як його вимріяв і намалював.

Цікавим є те, що Т. Тальовський не вважав себе ані істориком, ані митцем. Він вважав себе орнітологом, оскільки був зачарований красою птахів і за птаха міг би віддати будь-який зі своїх будинків. Таке ставлення до природи вказує на його поетичну, мистецьку натуру. Перебуваючи на крилах фантазії, митець комбінував орнаментацию, яка була порушенням встановлених архітектурних правил, але виправдовувалась законами поезії і поясненнями з уяви митця про логічність фасаду.

Архітектором Теодор Тальовський став випадково, адже він хотів бути художником. Проте, коли почав будувати для себе будинок, захопився так, що побудував один, другий, третій. Ці будинки дуже повільно знаходили прихильників. Якби матеріальні статки Т. Тальовського не дозволяли будувати будинки, то, напевне, не знайшлося б ризикованого замовника на такі архітектурні вибрики, а в результаті – проекти ніколи б не відбулися. Визнання прийшло до митця після перемоги його проекту представленого на першій архітектурній виставці в Турині. Лише тоді він зміг продати свої чудернацькі будівлі, а навіть і почав діставати замовлення.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

Твори Теодора Тальовського вражають своєю помпезністю і, одночасно, миловидністю. Впроваджуючи неоромантизм в архітектуру, використовуючи форми сецесії, неоготики і неоренесансу, він вніс значний вплив на архітектуру кінця XIX–XXст.

В Інституті досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України (ЛННБУ) ім. В. Стефаника зберігаються унікальні колекції рисунків. Серед них архітектурний проект костелу в Седлісках, виконаний Т. Тальовським у 1905 р. Це двадцять рисунків, поміщених у папку, що відображають план будівлі у різних проєкціях, здійснені тушшю на аркушах А1 формату. Кожен рисунок містить авторський підпис та дату виконання. Рисунки приваблюють чіткістю, поєданою з поетизмом – окрім креслень, побудованих на розрахунках і цифрах маємо зображення людських постатей, дерев, хмар і т. ін., що вводить глядача в реалії відображеної за стилем епохи.

Стан збереженості рисунків потребував негайного втручання реставраторів, адже висока кислотність паперової основи призвела до надзвичайної крихкості та ламкості. Неможливо було навіть перерахувати аркуші, оскільки від дотику вони тріскали й руйнувалися. Лише поступове делікатне перенесення окремих частин на задалегідь підготовані підкладки (аркуші ватману) дозволило розглянути повну приховану картину вмісту папки. На перший погляд, склалося враження, що рисунки на ватмані здійснені чорною тушшю. Лабораторні дореставраційні дослідження дозволили встановити, що рисунки не є оригіналами, а лише їх копіями. Однак, їх значимість не є пересічною, адже і вони можуть слугувати джерельною базою для дослідників як архітектурної справи, так і спадщини визначної особистості.

Наявність деревних волокон у папері спричинила високу кислотність, що прискорило його старіння, викликало ламкість волокон, надало кремового забарвлення. Окрім цього верхні аркуші у папці потерпіли від значної запиленості, хоча, в основному, плям іншого походження не виявлено. Запиленість

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

самої папки, з нашаруваннями штукатурки, потертості її торців і кутів вказувала на невідповідне збереження та неодноразове транспортування, а отже небажані механічні впливи і на її вміст. Цілісні рисунки перетворились на кіпу подрібненого паперу. Найбільша руйнація спостерігалась у місцях кріплення аркушів двома металевими (поіржавілими) скобами. Нестійкість аркуша до згину навіть на 45° свідчила про неможливість здійснення традиційних способів реставрації документів на паперовій основі. Однак, вирішено не відступати і вступити в боротьбу з природнім старінням пам'ятки. Робота була сконцентрована на призупиненні руйнівних процесів і наданні рисункам цілісного вигляду. Реставрацію здійснювали в рамках дипломного проекту випускника кафедри графіки та дизайну друкованої продукції Української академії друкарства Баскакова Володимира.

У процесі консерваційних робіт було встановлено ступінь окислення паперу, його склад, довжину волокон, здійснено тест на міцність прикріплення фарбового шару до основи та стійкість його до вологи, проаналізовано об'єкт на мікологічне ураження.

Зважаючи на попередні дослідження було складено план реставраційних робіт і здійснено підбір відповідних матеріалів. Внесенню кореляційних змін у об'єкти передувало детальне фотографування (оцифрування) та опис. Консервація включала фрагментарне сухе та загальне вологе очищення від забруднень, усунення підвищеної кислотності нейтралізуючими розчинами, пластифікацію паперу хімічними засобами, часткове виведення жовтизни, зміцнення основи фізико-хімічним способом, а також дублюванням на новий міцний реставраційний матеріал. У результаті кропіткої праці аркуші архітектурних проєкцій костелу набули цілісності й міцності, в достатній мірі їм повернуто експозиційний вигляд і забезпечено додатковий захист (виготовлено нову папку з безкислотного паперу). Сьогодні вони є пам'ятками і складовими вагомим арсеналом праці непересічної

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

особистості – Теодора-Мар’яна Тальовського, що залишив свій доробок у Львові.

Список використаних джерел

1. Ремешило-Рибчинська О. Мальовничі архітектурні проекти Теодора Тальовського. Реалізація на колишніх теренах Австро-Угорщини і сучасний стан об’єктів / О. Ремешило-Рибчинська, Є.-Я. Садовська // Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX – початку XX століття. – Київ; Чернівці, 1999. – С. 108–121.
2. Маленков Р. Костьол Єльжбети, Ольги та Єлизавети. [Електронний ресурс] / Маленков Р. – Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/lviv/kostol-elzhbety/kostol-elzhbety-tserkva-olgy-ta-elyzavety>.
3. Енциклопедія Львова / За ред. А. Козицького. – Львів : Літопис, 2010. – Т. 3. – 736 с.
4. Słownik biograficzny historii Polski / pod red. Janiny Chodery i Feliksa Kiryka. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. – 2005. – Т. 2 (L–Z). – S. 817–1767.
5. Ремешило-Рыбчинская О. Архитектурная печать в Галиции на рубеже XIX – XX вв. О творчестве Теодора Таловского / О. Ремешило-Рыбчинская, Э. Садовская // Архитектура мира : материалы VI Междунар. конф. по истории архитектуры. – Москва, 1997. – Вып. 6. – С. 116–121.
6. Wielka encyclopedia powszechna. – Warszawa : PWN, 1968. – № 11 (Ster-Urz). – 376 s.
7. Style u narodów czynnych : wykład inauguracyjny prof. Teodora Talowskiego, wygłoszony w auli c. k. Szkoły Politechnicznej we Lwowie. – Lwów, 1902. – 8 с.
8. Łoza S. Architekci i budowniczowie w Polsce / S. Łoza. – Warszawa : Budownictwo i architektura, 1954. – 307 s.
9. Projekta Kościołów. Projets d’églises Kirchenbauten Enturirfes. Kraków 1897: [Альбом фотографій]. – Краків, 1897. – 61 арк.
10. Wielka ilustrowana Encyklopedia Powszechna.–Kraków: Gutenberg, [b.r.].– Т. XVII (Szkocka literature – Victor) – S. 84.
11. Łoś W. Teodor Talowski / W. Łoś // Tygodnik ilustrowany. – 1892. – № 142. – S. 177–192.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна